

KS. JERZY KOPEREK
ADAM KOPEREK

POSZANOWANIE PRAW RODZINY
WARUNKIEM ŁADU SPOŁECZNEGO
W DEMOKRATYCZNYM PAŃSTWIE PRAWNYM
– *CASUS III RP*

Na gruncie katolickiej nauki społecznej, od *Pacem in terris* Jana XXIII, wymieniając katalog praw człowieka, dostrzega się ich fundament bezpośrednio w samej godności osoby ludzkiej. W nauczaniu społecznym Kościoła zwraca się uwagę na osobę ludzką jako podmiot i *residuum* wszelkich praw godnościowych i obywatelskich.

Istnieje ścisły związek między prawami człowieka a prawami rodziny. Wydana w 1983 roku przez Stolicę Apostolską Karta Praw Rodziny stwierdza, iż „[...] prawa ludzkie, chociaż ujęte jako prawa jednostki, posiadają podstawowy wymiar społeczny, wyrażający się w sposób zasadniczy i przyrodzony w rodzinie”¹; „[...] rodzina, związek naturalny, pierwotny w stosunku do państwa czy jakiegokolwiek innej wspólnoty, posiada swoje własne, niezbywalne prawa”²; „[...] prawa, podstawowe potrzeby, powodzenie i wartości

Ks. dr hab. JERZY KOPEREK – kierownik Katedry Życia Społecznego Rodziny w Instytucie Nauk o Rodzinie KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: jkoperek@kul.lublin.pl

Dr ADAM KOPEREK – Katedra Stosunków Międzynarodowych, Wydział Studiów Międzynarodowych i Informatyki, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi; e-mail: akoperek@interia.eu

¹ „Karta Praw Rodziny” przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym. Wstęp A, „L'Osservatore Romano” 10 (1983).

² Tamże, Wstęp D.

rodziny, choć w wielu wypadkach są coraz lepiej chronione, często jednak nie są uznawane, a nawet są zagrożone przez różne ustawy, instytucje i programy społeczno-ekonomiczne”³.

W cywilnych dokumentach odnoszących się do międzynarodowej prawnej ochrony praw człowieka sposób postrzegania rodziny oraz praw ludzkich zmienił się od czasu ogłoszenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁴. W tym dokumencie jest mowa o małżeństwie jako związku kobiety i mężczyzny. Art. 16 Deklaracji stwierdza: „1. Mężczyźni i kobiety, bez względu na jakiegokolwiek różnicę rasy, narodowości lub wyznania, mają prawo po osiągnięciu pełnoletności do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Mają oni równe prawa w odniesieniu do zawierania małżeństwa, podczas jego trwania i po jego ustaniu. 2. Małżeństwo powinno być zawarte tylko przy dobrowolnej zgodzie przyszłych małżonków. 3. Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa”⁵.

W późniejszych dokumentach akcentuje się zwłaszcza związki, które można dowolnie pojmować. Z tego względu, w imię prawdy o rodzinie, należy promować prawidłowy jej model, pamiętając o nauczaniu Jana Pawła II, że prawdziwy rozwój narodu i państwa, a także przyszłość Europy zależą od rodziny. Wydaje się więc, że największym zagrożeniem dla współczesnej rodziny jest obecnie rozpowszechniony w kulturze błędny sposób postrzegania człowieka.

Z powyższej perspektywy, w kontekście ochrony praw człowieka we współczesnym świecie, dostrzega się konieczność ochrony praw rodziny w społeczeństwie i państwie demokratycznym. Niniejszy artykuł podejmuje tę kwestię w świetle następujących zagadnień: 1. Ustrój demokratyczny państwa na miarę godności i wartości rodziny; 2. Prawa podmiotowe rodziny na płaszczyźnie publiczno-prawnej; 3. Państwo podmiotem obowiązków w zakresie praw należnych rodzinie.

³ Tamże, *Wstęp J.*

⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na III sesji w Paryżu, 10 grudnia 1948 roku.

⁵ Tamże, art. 16.

1. USTRÓJ DEMOKRATYCZNY PAŃSTWA NA MIARĘ GODNOŚCI I WARTOŚCI RODZINY

Relacja rodziny i demokracji jest złożona. Niewątpliwie rodzinie potrzebna jest demokracja w celu obrony i respektowania praw osoby ludzkiej, z prawem do życia od poczęcia do naturalnej śmierci⁶. Analizując związek demokracji z życiem rodzinnym, należałoby odnieść się do samego pojęcia demokracji jako „władzy ludu”, sprawowanej bezpośrednio przez wszystkich, albo też poprzez wybranych przedstawicieli i wolę większości. W pierwszym przypadku odnosi się to do demokracji bezpośredniej, charakterystycznej dla demokracji ateńskiej, a w drugim chodzi o demokrację przedstawicielską urzeczywistnianą we współczesnych demokracjach. W istocie swojej rodzaje demokracji zależą od sposobu traktowania osoby ludzkiej i od zasad, na których jest oparty udział w decyzjach⁷. Nauczanie społeczne Jana Pawła II podkreśla, że „Kościół docenia demokrację jako system, który zapewnia udział w decyzjach”⁸, ale „[...] autentyczna demokracja możliwa jest tylko w państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej [...]. Historia uczy, że demokracja bez wartości łatwo przemienia się w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm”⁹.

H. Skorowski stwierdza, że cechą współczesnych państw demokratycznych powinna być troska o te społeczności, które z samej swej natury nie są w stanie egzystować samodzielnie, a tym samym zaspokajać podstawowych i nieodzownych dla spełniania właściwych sobie zadań i potrzeb. Niewątpliwie taką społecznością jest rodzina – jako najmniejsza i zarazem podstawowa wspólnota życia społecznego. Natomiast społeczność państwowa winna podejmować szerokie działania dla rozwiązania, zaspokajania, a przynajmniej złagodzenia współczesnych problemów tej wspólnoty. Stąd ochrona praw rodziny w społeczeństwie i państwie demokratycznym wydaje się ważna ze względu na dokonujące się w Polsce przemiany polityczno-społeczno-gospodarczo-kulturowe, które nie dzieją się poza rodziną, ale w wielu wypadkach

⁶ „Karta Praw Rodziny”, s. 6-7; J a n P a w e ł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, [w:] t e n ż e, *Nauczanie Papieskie*, t. IV, cz. 2, 1981 (lipiec-grudzień), Poznań: Pallottinum 1989, s. 432-493.

⁷ J. M a j k a, *Węzłowe problemy katolickiej nauki społecznej*, Rzym–Warszawa 1990.

⁸ J a n P a w e ł II, *Encyklika „Centesimus annus” – w setną rocznicę encykliki „Rerum novarum”* (1991) (tekst polski nr 46), „L'Osservatore Romano” 4 (1991), s. 24.

⁹ Tamże.

wprost „dotykają” rodziny. Rodzina więc nie pozostaje poza sferą tych przemian, ale jest w ich centrum jako podstawowa społeczność¹⁰.

Rodzina sama w sobie jest wartością, co potwierdzają również socjologiczne badania. Tym niemniej osobiste postawy decydują o tym, jak wartość ta będzie realizowana. Bez właściwej koncepcji osoby ludzkiej rodzina może być jedynie sposobem realizacji konsumenckich indywidualnych dążeń, a nie wyrazem bezinteresowanego daru i przyjęciem daru drugiej osoby¹¹.

Wartościowość rodziny odnosi się zarówno do jednostki, jak i do szerszej społeczności, co *de facto* wymaga jej społecznego zabezpieczenia. Z tego wynika, że rzeczywistość polityczno-społeczno-gospodarcza, w której funkcjonuje rodzina, winna być „stworzona” na miarę jej godności i wartości. Oznacza to konieczność ukształtowania odpowiedniego ustroju, za który współcześnie uznaje się powszechnie ustrój demokratyczny, którego podstawą jest człowiek jako jednostka i wspólnota osób. Z założeń tak pojętej demokracji wynika konieczność zabezpieczenia naturalnych i niezbywalnych praw poszczególnych osób ludzkich, jak i każdej wspólnoty, a więc również praw rodziny. Równocześnie tak rozumiana demokracja jest zarówno odpowiednim ustrojem polityczno-społecznym, jak również właściwym środowiskiem i przestrzenią funkcjonowania rodziny. Gwarantowane w ustroju demokratycznym prawa rodziny wynikają z samej jej godności, którą te prawa winny zabezpieczać¹².

¹⁰ H. S k o r o w s k i, *Człowiek. Kultura. Świat. Refleksje etyczno-społeczne nad współczesną rzeczywistością*, Warszawa: AKCES 2002, s. 166.

¹¹ Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny, *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Biuro PRdSR 1998; B. B a l c e r z a k - P a r a d o w - s k a, *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków: przemiany, zagrożenia, potrzeba działań*, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 2004; G. K o s z a ł k a, M. M a k a - r a - S t u d z i Ń s k a, H. K o s z a ł k a, *Perspektywy rodziny polskiej w Unii Europejskiej*, Lublin: „Print 6” 2004; *Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa*, red. S. Kowolik, Tarnowskie Góry: Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej im. Bł. A. Kolpinga 2004.

¹² S k o r o w s k i, dz. cyt., s. 170.

2. PRAWA PODMIOTOWE RODZINY NA PŁASZCZYŹNIE PUBLICZNO-PRAWNEJ

2.1. KODEKS PRAW RODZINY

Prawa rodziny są określonymi uprawnieniami, które jako prawa podmiotowe są bezwzględnie należne rodzinie w codziennym życiu i przysługują jej na płaszczyźnie publiczno-prawnej¹³. W samej koncepcji praw rodziny mieszczą się więc dwa zasadnicze elementy: uprawnienia, których podmiotem jest rodzina, i zobowiązania, których podmiotem jest państwo. Rodzinie jako naturalnej społeczności przysługuje specyficzna kategoria praw podmiotowych, w imię których ma ona możliwości podejmowania decyzji, ich realizacji i domagania się określonych zobowiązań od innych podmiotów, a w szczególności od społeczności państwowej na płaszczyźnie publiczno-prawnej¹⁴.

Tak zdefiniowana teoria praw rodziny prowadzi do sformułowania kodeksu tych praw, które *de facto* zostały zawarte w adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio*¹⁵, Karcie Praw Rodziny¹⁶, Katechizmie Kościoła Katolickiego

¹³ T e n ż e, *Problematyka praw człowieka. Studium z nauki społecznej Kościoła*, Warszawa: Wydawnictwo ATK–UKSW 1996/2005³, s. 15; t e n ż e, *Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1996; t e n ż e, *Człowiek. Kultura. Świat*.

¹⁴ T e n ż e, *Problematyka praw człowieka*, s. 15.

¹⁵ J a n P a w e ł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, nr 46: „Dlatego też Kościół otwarcie i z mocą broni praw rodziny przed niedopuszczalnymi uzurpacjami ze strony społeczeństwa i państwa. W szczególności Ojcowie Synodu przypomnieli następujące prawa rodziny: prawo do istnienia i rozwoju jako rodziny, czyli prawo każdego, zwłaszcza człowieka ubogiego, do założenia rodziny i posiadania odpowiednich środków do jej utrzymania; prawo do wypełniania własnej odpowiedzialności w zakresie przekazywania życia i wychowania dzieci; prawo do intymności życia małżeńskiego i rodzinnego; prawo do stałości więzi i instytucji małżeństwa; prawo do wyznawania własnej wiary i stawania w jej obronie; prawo do wychowania dzieci wedle własnych tradycji i wartości religijnych i kulturowych, przy pomocy koniecznych środków, narzędzi oraz instytucji; prawo do uzyskania zabezpieczenia fizycznego, społecznego, politycznego, ekonomicznego, zwłaszcza dla ubogich i chorych; prawo do mieszkania, pozwalającego na godziwe życie rodzinne; prawo do wypowiedzi i przedstawicielstwa wobec publicznych władz gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz władz niższego szczebla, bądź bezpośrednio, bądź za pośrednictwem stowarzyszeń; prawo do zrzeczania się z innymi rodzinami i instytucjami celem właściwego i gorliwego wypełnienia swych zadań; prawo do ochrony nieletnich poprzez odpowiednie instytucje i prawodawstwo przed szkodliwymi środkami farmakologicznymi, pornografią, alkoholizmem itp.; prawo do godziwej rozrywki, która służyłaby również wartościom rodziny; prawo osób starszych do godziwego życia i umierania w sposób godny człowieka; prawo do emigrowania całej rodziny w poszukiwaniu lepszych warunków życia.

go¹⁷. Przysługujące rodzinie prawa można podzielić na dwie zasadnicze kategorie czy generacje: prawa wolnościowe i prawa społeczne¹⁸.

2.2. PRAWA WOLNOŚCIOWE RODZINY

Pierwszą kategorię praw rodziny stanowią tzw. prawa wolnościowe, które są zespołem szczegółowych wolności w różnych płaszczyznach życia i funkcjonowania rodziny, a ponadto – będąc skodyfikowane – prawnie zabezpieczają i gwarantują rodzinie jako wspólnocie osób możliwość korzystania z nich. Szczegółowa treść prawa do wolności nie wyraża się jedynie w prawnym zagwarantowaniu ochrony przed przymusem i koniecznością, ale implikuje w sobie różne płaszczyzny praw szczegółowych. Prawa te gwarantują szczegółowe wolności, i to nie tylko w sensie negatywnym – jako wolność „od”, ale także jako wolność „do” wielorakich wyborów i działań, tj. zarówno w sferze wewnętrznych przekonań, jak i zewnętrznego działania. Przedmiotowa treść praw wolnościowych jest więc bardzo bogata. Należy zatem mówić o zespole przysługujących rodzinie praw wolnościowych¹⁹.

Zbiór szczegółowych wolności można ująć w kilku zasadniczych płaszczyznach: kulturowej, społeczno-gospodarczej, politycznej i religijnej. W odniesieniu do płaszczyzny kulturalnej podkreśla się konkretne wolności rodzinne: wolność do zapatrywań kulturowych, wolność do kultywowania trady-

Stolica Apostolska, podejmując wyraźne życzenie Synodu, zajmie się pogłębieniem tych sugestii, opracowując „kartę praw rodziny” celem przedłożenia jej zainteresowanym środowiskom i władzom”.

¹⁶ „Karta Praw Rodziny”.

¹⁷ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań: Pallottinum 1994, nr 2211: „Wspólnota polityczna ma obowiązek szanować rodzinę, pomagać jej i zapewnić jej zwłaszcza: prawo do założenia rodziny, posiadania dzieci i wychowywania ich zgodnie z własnymi przekonaniami moralnymi i religijnymi; ochronę stałości więzi małżeńskiej i instytucji rodziny; prawo do wyznawania własnej wiary, przekazywania jej, wychowywania w niej dzieci za pomocą koniecznych środków i instytucji; prawo do własności prywatnej, prawo podejmowania i otrzymywania pracy, mieszkania, prawo do emigracji; zgodnie z prawodawstwem krajów – prawo do świadczeń medycznych, do opieki nad osobami starszymi, do zasiłków rodzinnych; ochronę bezpieczeństwa i warunków zdrowia, zwłaszcza wobec takich zagrożeń, jak narkomania, pornografia, alkoholizm itd.; prawo do zrzeszania się z innymi rodzinami, a w ten sposób do przedstawicielstwa wobec władz świeckich”.

¹⁸ S k o r o w s k i, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 171.

¹⁹ O ile w świeckich dokumentach spotyka się często ogólnie sformułowane prawo do wolności, o tyle katolicka nauka społeczna wydobywa szczegółową treść tego prawa – por. S k o r o w s k i, *Problematyka praw człowieka*, s. 26.

cji rodzinnych i regionalnych, wolność wyboru szkoły dla własnego dziecka itp. Tak rozumiane uprawnienia wzmacniają autonomię rodziny oraz jej rozwój duchowy, moralny i intelektualny w ramach szeroko pojętego humanizmu²⁰.

W płaszczyźnie społeczno-gospodarczej przysługuje społeczności rodzinnej wolność do zrzeszania się z innymi rodzinami, wolność wyboru miejsca zamieszkania i swobodnego poruszania się, wolność decydowania o liczbie potomstwa oraz wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem i itp. Uprawnienia te wynikają z faktu, że wspólnota rodzinna jest podmiotem i zarazem celem życia społecznego i gospodarczego²¹.

W płaszczyźnie politycznej rodzinie jako wspólnocie osób przysługują szczegółowe wolności w zakresie wyrażania własnych poglądów politycznych, wyboru swoich kandydatów do parlamentu czy innych organów władzy przedstawicielskiej, zaangażowania i udziału w życiu politycznym, przynależności do partii politycznych, azylu politycznego itp.²²

W płaszczyźnie wolności religijnych, uważanej przez katolicką naukę społeczną za podstawową z uwagi na jej nierozdzielny związek stanowiący rację bytu wszystkich pozostałych płaszczyzn wolnościowych²³, rodzinie przysługują wolności do religijnych przekonań, publicznego wyznawania wiary, wychowania potomstwa i wyboru szkoły zgodnie z wyznawanymi wartościami religijnymi itp.²⁴

2.3. PRAWA SPOŁECZNE RODZINY

Drugą kategorię praw rodziny stanowią prawa społeczne, których przedmiotem są sprawy społeczne, gospodarcze i kulturowe. Stąd można mówić o prawach gospodarczych, społecznych i kulturowych. Zalicza się je do praw naturalnych, gdyż wynikają z samej istoty rodziny jako wspólnoty osób. Ta generacja praw jest zbiorem wymagań, jakie wspólnota rodzinna może sta-

²⁰ Por. „Karta Praw Rodziny”, art. 5; por. S k o r o w s k i, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 171-172.

²¹ Por. „Karta Praw Rodziny”, art. 9, 10, 11; por. S k o r o w s k i, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 172.

²² Por. S k o r o w s k i, *Problematyka praw człowieka*, s. 91.

²³ Por. J a n P a w e ł II, „Chcesz służyć pokojowi, szanuj wolność”. *Oreądzie na XIV Światowy Dzień Pokoju*, 1 I 1981, s. 11.

²⁴ S k o r o w s k i, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 172; por. „Karta Praw Rodziny”, art. 2, 5, 7.

wiać społeczności państwowej dla zapewnienia rodzinie niezbędnych środków do prowadzenia godnego życia. Nie odnosi się to tylko do pomocy socjalnej państwa wobec rodzin najbiedniejszych, ale oznacza również uprawnienia każdej rodziny do partycypacji w tworzeniu i korzystaniu z wielorakich dóbr gospodarczo-społeczno-kulturowych²⁵.

Wśród szczegółowych uprawnień przysługujących rodzinie wymienia się: prawo do odpowiednich warunków ekonomicznych i do odpowiedniego poziomu życia rodzinnego, do takiego systemu społecznego i gospodarczego, w którym organizacja pracy umożliwia wspólne życie rodzinne, do godnego mieszkania, do pomocy ze strony społeczeństwa zarówno w nadzwyczajnych przypadkach, jak również w przyjęciu potomstwa, do odpowiedniej opieki społecznej i zdrowotnej oraz do budowania społeczności rodzinnej przy wsparciu ze strony środków społecznego przekazu poprzez informację i edukację medialną itp.²⁶

Realizacja tych praw nie zależy od bogactwa i ilości posiadanych dóbr przez społeczeństwo, ale od sprawiedliwego ich podziału przez państwo. Stąd nie można mówić – w świetle katolickiej nauki społecznej – o relatywności tych praw, jakoby ich realizacja miała zależeć od warunków gospodarczych państwa. Korzystanie z tych praw nie może więc być uzależnione od bogactwa posiadanych dóbr przez społeczeństwo i państwo. Prawa społeczne są uprawnieniami do korzystania przez rodzinę z dóbr i wartości, które są jej nieodzowne do życia i mają gwarantować w pełni ludzką egzystencję, a nie tylko i wyłącznie jej minimum. W konsekwencji oznacza to, że z poszanowaniem godności osób winny one również umożliwiać zaspokajanie ciągle nowych potrzeb rodziny w płaszczyźnie społecznej, gospodarczej i kulturowej w celu realizacji życia w pełni ludzkiego²⁷.

Prawa wolnościowe i społeczne gwarantują rodzinie jej podmiotowość w szeroko rozumianym życiu społecznym. Pierwsza generacja praw człowieka zabezpiecza wspólnocie rodzinnej wielorakie szczegółowe wolności w płaszczyźnie kulturowej, społeczno-gospodarczej, politycznej i religijnej. Natomiast druga kategoria praw chroni całokształt dóbr i wartości nieodzownych do odpowiedniego poziomu życia. Prawa te, zabezpieczając możliwość nie tylko istnienia i przetrwania, ale również dynamicznego rozwoju, a więc stanowie-

²⁵ Por. S k o r o w s k i, *Problematyka praw człowieka*, s. 27.

²⁶ Por. t e n ż e, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 173; por. *Karta Praw Rodziny*, art. 1, 3, 5, 8, 9, 10, 11.

²⁷ Por. S k o r o w s k i, *Problematyka praw człowieka*, s. 27-28.

nia o sobie i odpowiedniego poziomu bytu, równocześnie określają właściwą rolę i znaczenie rodziny w budowaniu społeczności państwowej²⁸.

3. PAŃSTWO PODMIOTEM OBOWIĄZKÓW W ZAKRESIE PRAW NALEŻNYCH RODZINIE

W kontekście określonych praw istnieje zarówno podmiot tych praw, jak również podmiot obowiązków wobec przysługujących praw. W zakresie praw należnych rodzinie podmiotem obowiązków jest przede wszystkim państwo, które poprzez swe struktury powinno zapewnić ochronę tych praw na dwóch płaszczyznach, w zakresie tzw. ochrony prawnej i pozaprawnej.

3.1. KONSTYTUCYJNY SYSTEM OCHRONY PRAW RODZINY

Ochrona prawna praw rodziny dokonuje się w ramach państwowego systemu prawnego. Jest to ochrona w ścisłym tego słowa znaczeniu, oznaczająca sumę prawnych środków ustanowionych, tzn. wiążących norm prawnych definiujących prawa rodziny, i stosowanych przez państwo dla skutecznej ochrony tych praw. Sprecyzowane przez normy i skodyfikowane przez władzę ustawodawczą prawa rodziny są chronione przez cały system prawny określonego państwa i w tym właśnie wyraża się cała istota ochrony prawnej. Współczesne społeczeństwa demokratyczne taką ochroną prawną winny powszechnie akceptować²⁹.

Tak rozumiana ochrona prawna ma charakter ochrony konstytucyjnej – jako ochrony najbardziej skutecznej, gdyż umożliwia prawną ochronę praw należnych rodzinie przed ewentualnym ich naruszeniem także przez samo państwo. W wielu przypadkach państwo nie wywiązuje się ze swoich zobowiązań wobec rodziny, a nawet jest głównym agresorem wobec jej praw. W świetle teorii prawa konstytucyjnego wszystkie ustawy zwykłe powinny być zgodne z konstytucją. Jeśli natomiast ustawa zwykła jest niezgodna z konstytucją, nie ma mocy prawnej albo może być uchylona. W tym przy-

²⁸ T e n ż e, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 174.

²⁹ Por. H. W a ś k i e w i c z, *Prawa człowieka. Pojęcie, historia*, „Chrześcijanin w świecie” 1978, nr 63-64, s. 30.

padku rodziny mogą domagać się restytucji i przestrzegania swoich praw, nawet jeśli zagraża im państwo poprzez władzę ustawodawczą³⁰.

Konstytucyjny system ochrony praw człowieka jest podstawowym obowiązkiem państwa wobec rodziny i należnych jej praw. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku podejmuje tę problematykę: a) w artykule 18 – dotyczącym konieczności ochrony instytucji małżeńskiej³¹; b) w artykule 23 – stwierdzając, że podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne³²; c) w artykule 47 – gwarantując, że każdy ma prawo do ochrony życia rodzinnego³³; d) w artykule 48 – zapewniającym rodzicom wolność wychowania dzieci zgodnie ze światem własnych przekonań³⁴; d) w artykułach 53³⁵ i 70³⁶ – zabezpieczającym rodzicom prawo wychowania i wyboru szkoły dla dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem religijnymi. Konstytucja państwa jako Ustawa Zasadnicza przedstawia problematykę praw rodziny w sposób ogólny. Te ogólne zasady konstytucyjne domagają się jednak opracowania szczegółowego zespołu ustaw i norm w innych dokumentach państwowych³⁷.

3.2. POZAPRAWNA OCHRONA PRAW RODZINY

W kontekście ochrony praw rodziny, poza ich prawną ochroną, państwo jest zobowiązane do tzw. ochrony pozaprawnej, umożliwiającej rodzinie

³⁰ Por. tamże, s. 39.

³¹ Por. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.* (DzU 1997 nr 78 poz. 483), art. 18: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

³² Por. tamże art. 23: „Podstawą ustroju rolnego państwa jest gospodarstwo rodzinne”.

³³ Por. tamże art. 47: „Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym”.

³⁴ Por. tamże art. 48: „1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. 2. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

³⁵ Tamże art. 53: „3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem”.

³⁶ Tamże art. 70: „3. Rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne. Obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Warunki zakładania i działalności szkół niepublicznych oraz udziału władz publicznych w ich finansowaniu, a także zasady nadzoru pedagogicznego nad szkołami i zakładami wychowawczymi, określa ustawa”.

³⁷ S k o r o w s k i, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 175-176.

korzystanie z wszystkich prawnie należnych środków istniejących w systemie społecznym państwa³⁸. W rzeczywistości bowiem okazuje się, że same środki prawne, choć konieczne i nieodzowne, nie zawsze jednak zapewniają pełną realizację praw³⁹.

System pozaprawnej ochrony prowadzi do stworzenia odpowiednich warunków bytowych rodziny. W sensie socjologicznym rodzina jest jednak społecznością niedoskonałą, która nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb swoich członków i z tego względu odwołuje się do pomocy społeczności większych, a zwłaszcza społeczności państwowej. Powinnością państwa jest natomiast stworzenie odpowiednich struktur i instytucji społeczno-gospodarczo-kulturowych, które byłyby rzeczywistą przestrzenią realizacji przez rodzinę jej wielorakich praw. Z powyższego wynika, że społeczność rodzinna ma prawo wymagać od społeczności państwowej zagwarantowania jej suwerenności i autonomii oraz odpowiednich warunków bytowych, a tym samym ma prawo do korzystania z wielorakich dóbr i wartości, które gwarantują jej wolność, niezależność i odpowiedni byt⁴⁰.

*

W świetle katolickiej nauki społecznej rodzina jest wartością nie tylko dla jednostki, ale także większej społeczności, w tym przypadku społeczności państwa demokratycznego. Żadna społeczność państwowa nie istnieje poza rodziną. Należy przez to rozumieć, że sam fakt zaistnienia każdej społeczności państwowej w gruncie rzeczy warunkowany jest rodziną i siłami tkwiącymi w jej społecznym nastawieniu. Pojęcie „poza rodziną” oznacza zatem ostatecznie, że każda społeczność państwowa jest w jakimś sensie „tworem” rodziny i rodzin, będącym wynikiem aktualizacji ich uzdolnień jako bytów społecznych.

Wobec powyższego kształtowanie ładu społecznego opartego na poszanowaniu praw człowieka i praw rodziny, akceptacji wartości rodziny, realizacji zasady pomocniczości i dbałość państwa o dobro wspólne wymaga aktywnej polityki prorodzinnej państwa. Polityka prorodzinna ma na celu zapewnienie trwania i rozwoju rodziny oraz poszanowanie należnych jej praw, w tym pra-

³⁸ T e n ż e, *Problematyka praw człowieka*, s. 166-167.

³⁹ T e n ż e, *Człowiek. Kultura. Świat*, s. 176.

⁴⁰ Tamże.

wa do samodzielności ekonomicznej oraz decydowania o wychowaniu dzieci. Jednym z głównych zadań państwa demokratycznego jest polityka na rzecz rodzin, która powinna zmierzać do poprawy poziomu ich życia oraz poszanowania praw i zwiększenia samodzielności ekonomicznej. W ramach tej polityki powinna być prowadzona prorodzinna polityka finansowa, podatkowa oraz pomoc na rzecz rodzin⁴¹.

Prawna i pozaprawna ochrona rodziny w społeczeństwie i państwie demokratycznym musi więc opierać się na dwóch podstawowych założeniach: z jednej strony uwzględniając wartościowość rodziny dla rozwoju jednostki, a z drugiej strony gwarantując jej prawa jako wspólnoty podstawowej wobec innych szerszych społeczności. Społeczeństwo i państwo mają więc określone obowiązki wobec rodziny. Skoro istnieje podmiot obowiązków, jakim jest rodzina, konieczne jest również uznanie państwa jako tej społeczności, która te obowiązki wobec rodziny podejmuje w sposób zaangażowany poprzez aktywną politykę prorodziną dla sprawnego funkcjonowania całej społeczności państwowej.

BIBLIOGRAFIA

- B a l c e r z a k - P a r a d o w s k a B.: Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków: przemiany, zagrożenia, potrzeba działań, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych 2004.
- J a n P a w e ł II: Encyklika „Centesimus Annus” w setną rocznicę encykliki „Rerum Novarum” (1991), tekst polski, „L'Osservatore Romano” 4 (1991).
- J a n P a w e ł II: Adhortacja Apostolska „Familiaris consortio”, [w:] t e n ż e, Nauczanie Papieskie, t. IV, cz. 2, 1981 (lipiec-grudzień), Poznań: Pallottinum 1989, s. 432-493.
- J a n P a w e ł II: „Chcesz służyć pokojowi, szanuj wolność”. Orędzie na XIV Światowy Dzień Pokoju, 1 I 1981.
- „Karta Praw Rodziny” przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym, „L'Osservatore Romano” 10 (1983).
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań: Pallottinum 1994.

⁴¹ Por. „Polityka prorodzinna państwa”. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 3 listopada 1999, „Przegląd Rządowy” listopad-grudzień 1999, nr 11-12 (101); por. „Karta Praw Rodziny”, art. 9.

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (DzU 1997 nr 78 poz. 483).
- K o s z a ł k a G., M a k a r a - S t u d z i ń s k a M., K o s z a ł k a H.: Perspektywy rodziny polskiej w Unii Europejskiej, Lublin: „Print 6” 2004.
- M a j k a J.: Węzłowe problemy katolickiej nauki społecznej, Rzym–Warszawa 1990.
- Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny. Raport o sytuacji polskich rodzin, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Biuro PRdSR 1998.
- „Polityka prorodzinna państwa”. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 3 listopada 1999, „Przegląd Rządowy” listopad-grudzień 1999, nr 11-12 (101).
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na III sesji w Paryżu, 10 grudnia 1948 roku.
- Rodzina fundamentem społeczeństwa, narodu i państwa, red. S. Kowolik, Tarnowskie Góry: Fundacja Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej im. Bł. A. Kolpinga 2004.
- S k o r o w s k i H.: Moralność społeczna. Wybrane zagadnienia z etyki społecznej, gospodarczej i politycznej, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1996.
- S k o r o w s k i H.: Człowiek. Kultura. Świat. Refleksje etyczno-społeczne nad współczesną rzeczywistością, Warszawa: AKCES 2002.
- S k o r o w s k i H.: Problematyka praw człowieka. Studium z nauki społecznej Kościoła, Warszawa: Wydawnictwo ATK/UKSW 1996/2005³.
- W a ś k i e w i c z H.: Prawa człowieka. Pojęcie, historia, „Chrześcijanin w świecie” 1978, nr 63-64.

RESPECT OF THE FAMILY RIGHTS
AS A CONDITION OF THE SOCIAL ORDER
IN THE DEMOCRATIC STATE OF LAW
– *CASUS III RP*

S u m m a r y

In the context of the protection of human rights in the contemporary world is noticed a necessity of the protection of the family rights in the democratic state of law.

The described study is taking this issue in the light of the following problems: 1. Democratic system of the state to the measure of the dignity and value of the family; 2. Subjective rights of the family on the public-legal field; 3. State as a subject of duties in relation to the family rights.

DIE ACHTUNG DER RECHTE DER FAMILIE ALS DIE BEDINGUNG
DER SOZIALORDNUNG IM DEMOKRATISCHEN RECHTSSTAAT
– CASUS III RP

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Enzyklika „Pacem in Terris“ von Papst Johannes XXIII. enthält – auf der Grundlage der katholischen Soziallehre basierend – einen Katalog der Menschenrechte, die das Fundament der Menschenwürde sind. Die Soziallehre der Kirche lenkt den Blick auf den Menschen, seine Menschen- und Bürgerrechte und auf seine Freiheit auf Selbstbestimmung.

Zwischen den Menschenrechten und den Rechten der Familie besteht ein enger Zusammenhang. Im Jahr 1983 wurde vom Apostolischen Stuhl die Charta der Familienrechte veröffentlicht. Darin heißt es, dass „die Rechte der Person, selbst wenn sie als Rechte der Einzelnen formuliert sind, eine grundlegende soziale Dimension haben, die ihren natürlichen und vitalen Ausdruck in der Familie findet“ (Präambel A), „die Familie, eine natürliche Gemeinschaft, vor dem Staat und jeder andern Gemeinschaft besteht und aus sich heraus Rechte besitzt, die unveräußerlich sind“ (Präambel D), „die Rechte, die grundlegenden Bedürfnisse, das Wohlergehen und die Werte der Familie, obwohl in einigen Fällen in zunehmendem Maße gesichert, doch oft nicht beachtet und nicht selten durch Gesetze, Institutionen und gesellschaftlich – wirtschaftliche Programme untergraben werden“ (Präambel J).

Seit der „Allgemeinen Erklärung der Menschenrechte“ haben sich in den internationalen Dokumenten und Rechtsnormen die Vorstellungen von Familien- und Menschenrechten verändert. Die Menschenrechtserklärung bezieht sich auf die Ehe als Vereinigung von Mann und Frau. In Artikel 16 der Erklärung heißt es: „1. Heiratsfähige Frauen und Männer haben ohne Beschränkung auf Grund der Rasse, der Staatsangehörigkeit oder der Religion das Recht zu heiraten und eine Familie zu gründen. Sie haben bei der Eheschließung, während der Ehe und bei deren Auflösung gleiche Rechte. 2. Eine Ehe darf nur bei freier und uneingeschränkter Willenseinigung der künftigen Ehegatten geschlossen werden. 3. Die Familie ist die natürliche Grundeinheit der Gesellschaft und hat Anspruch auf Schutz durch Gesellschaft und Staat“.

In den späteren internationalen Dokumenten wird die Verbindung von Mann und Frau als frei gesehen. Das wahre Modell der Familie sollte jedoch nach der Lehre von Papst Johannes Paul II. – in „Familiaris Consortio“ – gefördert werden, da die reale Entwicklung einer Nation, eines Staates und nicht zuletzt die Zukunft Europas von der Familie abhängt. Die größte Bedrohung der modernen Familie in den globalen Kulturen scheint daher in einer falschen Wahrnehmung des Menschen zu liegen.

Aus dieser Perspektive ergibt sich die Notwendigkeit, in der heutigen modernen Welt die Rechte der Familie in der Gesellschaft und in einem demokratischen Staat zu schützen. Die vorliegende Studie behandelt dieses Problem im Hinblick auf die folgenden Themen: 1. Das demokratische System des Rechtsstaates und der Schutz der Würde und des Werts der Familie. 2. Die subjektiven Rechte der Familie im öffentlichen Leben einer Gesellschaft. 3. Die Pflichterfüllung des Staates gegenüber der Familie als Voraussetzung der sozialen Ordnung.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, państwo demokratyczne, rodzina.

Key words: human rights, democratic state of law, the family.

Schlüsselbegriffe: Menschenrechte, demokratischen Rechtsstaat, Familie.